

I. L. Prylipko, Dr Hab., Associate. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CLERGY IN THE NOVEL CHORNA RADA BY P. KULISH

In the article exposes the peculiarities of representation of clergy in the novel Chorna Rada by P. Kulish. Author elucidated the historic basis of clergy's images, peculiarities of fiction reception of historic truth. Accented on the connection social, political and church-religious process.

In representations of clergy and church-religious situation of the middle of XVII century the writer bases on the Cossack's chronicles and History of Rus. P. Kulish transformed the historical materials accordingly to the ideas direction of novel. The images of clergy in the novel Chorna Rada based on the synthesis of historic truth and fiction invention, actualized the ideas substance of novel, exposed of narrow connection social, political and church-religious process. In representation the figure of bishop Mefodii and Inokentii Hizel main role played the historic sources. The fiction invention is important in representation the image of Shram, what conditions the many-sided exposes of image the priest-soldier, the actualizes the idea of unity of clerical and patriotic factors and representation the authors seen of the problem the person in the context of history.

Keywords: historic truth, image, idea, clergy, church.

УДК 821.161.2 Куліш

Л. Б. Стрюк, канд. філол. наук, проф.,
Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг

Г. М. Шалацька, канд. філол. наук, доц.,
Криворізький національний університет, Кривий Ріг

ОСМИСЛЕННЯ ОБРАЗУ ДІВЧИНИ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОПОВІДАННІ П. КУЛІША ОРІСЯ

Представлено орієнтовну систему духовних цінностей, синтезовану на основі наукових праць із філософії, літературознавства, психології та педагогіки, у якій виокремлено такі провідні вектори: синкретичні праціності; абсолютні, загальнолюдські, народно-релігійні, християнські, моральні, естетичні, етичні, гуманістичні, індивідуальні, соціальні, культурні, екзистенційні, когнітивно-інтелектуальні, вольові, чутливо-емоційні, гедоністичні, родинні, вітальні, суспільні, утилітарні, валеоекологічні цінності. Досліджено особливості осмислення письменником образу патріархальної дівчини через систему духовних цінностей

в оповіданні Оріся. Визначено основні підходи автора у процесі художнього моделювання позитивного образу.

Ключові слова: *система духовних цінностей, образ дівчини, ідеал, авторська позиція, моделювання образу.*

Моделюючи позитивні образи героїнь, митці першої половини ХІХ ст. намагалися подати власну систему цінностей, яку прагнули впровадити у суспільну свідомість конкретної історичної епохи, вбачаючи в ній силу, яка спонукатиме до соціальних змін, що призведуть до перемоги гуманістичних цінностей та гармонійних відносин у суспільстві. П. Куліш, як і письменники цієї доби, своїм оповіданням Оріся прагнув утвердити самоцінність людської особистості, особливо дівчини, образ якої розглядався як зразок майбутньої дружини, матері, берегині роду. Позитивний образ був спрямований на те, щоб удосконалити людину й суспільство шляхом упровадження загальнолюдських та національних духовних цінностей у повсякденне життя своїх сучасників з метою певної регламентації поведінки людей різних суспільних прошарків, гуманізації та демократизації їхньої свідомості.

Творчість П. Куліша протягом багатьох десятиліть ХІХ, ХХ та ХХІ ст. викликала суперечливі думки. Проте домінантними були твердження щодо багатогранної діяльності, безперечної талановитості його як продовжувача кращих традицій української прози перших десятиліть ХІХ ст., як письменника, який добре усвідомлював шляхи розвитку нової української літератури, прагнув утвердження ідеалів краси, добра, шляхетності в українстві. Саме це підтверджує одне з ранніх оповідань Оріся, яке досить високо поціновано вітчизняними літературознавцями.

І. Денисюк відзначав, що першим зразком ідилічного жанру в українській літературі є оповідання Оріся, найбільш майстерний твір з-поміж малої прози П. Куліша [Денисюк, 1981, с. 29].

Є. Нахлік зазначав, що вже на самому початку твору автор показує, як хвилюється батьківське серце за майбутню подружню долю дочки, загадкової дівчини чудової краси. Письменник мав на меті викликати в читача переживання за жіноче щастя Орісі [Нахлік, 1988, с. 217]. Дослідник також помітив, що ідилія Куліша має своєрідне обрамлення – починається оспівуванням незвичайної вроди Орісі як дівчини, а закінчується згадкою про

її колишню дівочу чарівність і уславленням її в ролі молодої заміжньої жінки [Нахлік, 1988, с. 219]. М. Яценко ж указував на те, що П. Куліш у творі підніс патріархальний побут і звичаї багатого українського козацтва на рівень гармонійного гомерівського світу, а відтак прагнув втілити ідею соціальної гармонії суспільства й органічної єдності особистості з природою [Яценко, 1995, с. 283]. О. Сулима-Блохина відзначала, що краса героїні, якій немає рівної, патріархальна гармонія оточення, в якій ця краса розцвітає, чарівна природа – все це піднесене над буденністю й опромінене ідеально, [...] постає [...] у якійсь святково-урочистій красі [Сулима-Блохина, 1995, с. 232]. В. Івашків акцентував на тому, що оповідання Орися П. Куліша написано у 1844 р. під враженням від прочитаної шостої пісні Одісеї Гомера. Античний світ йому здався близьким українській патріархальній старовині [Івашків, 2004, с. 5]. На думку вченого, на самому початку ідилії Орися автор дає характеристику головної героїні. Її незвичайна врода відтінюється зіставленням з природними явищами... Слава про незвичайну Орисину вроду поширилися по всій Україні [Івашків, 2004, с. 9–10]. У творі, як зауважує дослідник, прочитується основна концептуальна засада – наречені мають бути рівні одне одному походженням, вихованням і красою, а стосовно одруження мають бути додержані усі патріархальні чинники, включаючи згоду батьків, нареченої, наявність між молодими любовного почуття та ін. Це не що інше, як еталон національного способу життя, втілення духу нації, які в незайманій чистоті мають передаватися від покоління до покоління [Івашків, 2004, с. 15]. К. Сізова дещо доповнила думку В. Івашків, відзначивши, що П. Куліш створює ідеалізований образ, піднесений і монументальний, на кшталт гомерівських, але побудований за канонами українського фольклору [Сізова, 2007, с. 84]. І. Лімборський зосередив увагу на тому, що в основному конфлікті твору, засобах створення характерів відчувається потужний промінь просвітительської настанови на пошук всезагальної гармонії людського буття. Основу її автор починає шукати... безпосередньо в самій людині – в її серці. Просвітительський ідеал відбився безпосередньо в образі Ориси, яку автор змальовує підкреслено ідеалізовано.

Її надзвичайна врода, чистий внутрішній світ, далекий від вад цивілізації, дає виняткове право на щастя, що було втіленням руссоїстської ідеї розуміння життєвого шляху природної людини [Лімборський, 2009, с. 110]. Ліша Сюй наголосив на тому, що в оповіданні письменник представив образ щасливої патріархальної Орисі. Поетизація жінки, її обожнювання для молодого письменника були органічно пов'язані з його життям, зокрема дитинством і юністю [Сюй Ліша, 2013, с. 176]. На думку дослідника, у цьому творі П. Куліш яскраво представив картину українського патріархального щасливого життя. Гармонія виявляється у різних аспектах: родинна й любовна злагода, душевні стосунки між різними поколіннями, єднання людини і природи [Сюй Ліша, 2013, с. 177]. Крім того, П. Куліш через Орису показав читачам свою мрію про патріархально-сімейну ідилію, [...] намагався показати ідеальний, безконфліктний жіночий характер [Сюй Ліша, 2013, с. 178].

І з цими твердженнями, висловленими літературознавцями, важко не погодитися. Проте образ головної героїні оповідання не розглядався в системі духовних цінностей, актуалізованих прозою XIX століття. Це становить новизну представленого нами дослідження. Але перш ніж розглядати осмислення образу дівчини через систему духовних цінностей в оповіданні П. Куліша Орися, необхідно з'ясувати сутність самої системи духовних цінностей, яка теж вичерпно й цілісно не представлена вітчизняними дослідниками. У більшості наукових праць подавалися узагальнені характеристики духовних цінностей. Зокрема, Л. Голомб стверджувала, що вони формуються на основі ідеалів [Голомб, 2008, с. 44]. А на думку Л. Скуратівського, своїми творами письменники прагнули до вироблення установок на самовдосконалення, націленість на вищі етичні й естетичні цінності, відповідальне ставлення до життя [Скуратівський, 2004, с. 7]. Ю. Ковалів же стверджував, що художня практика неможлива поза аксіологією, адже продукує вічні цінності, здатні єднати людей, [...] одухотворювати їх, залучати до прекрасного [Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 608]. Цінності й оцінки, як зазначає Л. Панченко, було визнано як одну з найважливіших філософських проблем сучасності

[Панченко, 2002, с. 33]. Тому дослідження цієї проблеми є актуальним і своєчасним. В. Сергєєва вказувала на те, що поняття система духовних цінностей є багатовекторним [Сергєєва, 2002, с. 15]. На це твердження дослідниці ми і спирались у своїх наукових пошуках.

Нам вдалося подати у своєму дослідженні [Шалацька, 2012] орієнтовну систему духовних цінностей, оскільки її рухливість залежить від пріоритетів певної епохи: синкретичні працінності; вічні цінності; абсолютні цінності; загальнолюдські цінності; народно-релігійні цінності; християнські цінності; національні цінності; моральні цінності; естетичні цінності; етичні цінності; гуманістичні цінності; індивідуальні цінності; соціальні цінності; культурні цінності; екзистенційні цінності; когнітивно-інтелектуальні цінності; вольові цінності; чутливо-емоційні цінності; гедоністичні цінності; родинні цінності; вітальні цінності; суспільні цінності; утилітарні цінності; валео-екологічні цінності. Кожен з цих векторів системи духовних цінностей має свою складову [Шалацька, 2012, с. 54–72].

Ми цілком погоджуємося з Л. Панченко, яка стверджувала, що цінності, їхній характер, особливості, як і система цінностей в суспільстві загалом, є своєрідним орієнтиром у формуванні світогляду, духовного світу особистості. Формуючись у певний історичний період, цінності продовжують існувати, видозмінюються так само, як змінюються покоління людей, наслідуючи і позитивне, і негативне із життя своїх попередників [Панченко, 2002, с. 37].

Головною проблемою нашої епохи, як зазначає О. А. Стасєвська є проблема, що полягає у перемозі тимчасового політичного інтересу над духовними цінностями; відсутність чіткої системи цінностей, моральних установ, ерозія моральності – все це безпосередньо впливає на рівень конфліктності у суспільстві. Втрата моральних імперативів у різних сферах суспільного життя [...] загострює питання дегуманізації, десоціалізації, ускладнює конструювання єдиної моделі соціокультурної ідентичності для українського соціуму. А це і є головним критерієм життєвого потенціалу народу та його держави, здатності виявляти і долати

внутрішні та зовнішні виклики, зберігаючи власну самобутність, забезпечуючи історичні перспективи [Стасевська, 2016, с. 120].

У наш час проголошений плюралізм цінностей не компенсує дефіцит більш-менш стійкої системи взаємостосунків, які б сприяли росту духовного потенціалу людей. Тому знову стають актуальними абсолютні та фундаментальні цінності – добро, істина, краса, родина, робота, добробут, благополуччя дітей тощо, незважаючи на їх амбівалентний характер. [...] Формування й усвідомлення певної системи цінностей є принципово важливим для будь-якого суспільства, оскільки тільки це є фундаментом для його ефективного та гармонійного розвитку, смислоутворюючим компонентом соціокультурної ідентичності як окремої особистості, так і соціуму в цілому [Стасевська, 2016, с. 115–116]. О. Стасевська також стверджувала: Етноідентифікуючими ознаками є мова, міфи, символи, народна традиція, народний характер, релігія, історична пам'ять [Стасевська, 2016, с. 118]. І в цьому плані дослідження оповідання Орися П. Куліша у руслі системи духовних цінностей вважаємо важливим як у науковому, так і суспільному сенсі.

Осмислення автором образу дівчини починається з перших рядків твору. Подається теза, яка виражає народний погляд на дівчину, врода якої зіставляється з ясною зорею в погоду. П. Куліш залучає народнопісенну символіку, порівняння, зіставлення та паралелізм, які найчастіше поетизують образ дівчини у піснях народних. Проте, з одного боку, він дочку покійного сотника Таволги вважає кращою за ясну зорю, повний місяць серед ночі, саме сонце, а з іншого, вважає це за гріх, бо де таки видано, щоб дівча було краще од святого сонця й місяця?. Письменник ніби вводить у суперечність естетичну цінність дівчини з релігійною, але аргументує таку оцінку особливостями ментальності українців, національним світосприйняттям дівчини як естетичної цінності, наближеної до ідеалу краси: Мабуть, так нас, грішних, мати на світ породила, що як споглянеш на дівоцьку вроду, то здасться тобі, що вже ні на землі, ні на небі, нема нічого кращого. З метою поетизації дівочого образу письменник використовує гіперболу, зазначаючи, що знали її по всій Україні, та казкові поетичні формули:

всюди про неї мов у труби трублять!. Як до найбільшої вітальної та естетичної цінності йдуть козаки за сто верст, щоб хоч побачити Орісю, випробувати своє щастя, але переконуються: Не для нас зацвіла ся квітка! [Куліш, 2006, с. 264].

Йдучи за традицією Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки та М. Гоголя, автор подає портретну характеристику героїні, створюючи візуальний образ: А Оріся була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Батько її зіставляє з повним колосом на ниві, у своїх роздумах про її долю використовує поетичне звертання моя ясочка. Оріся на порі, але постає у роздумах батька проблема: за кого віддать. На його думку, сивий дід зв'ялить тебе, ревнуючи, як вітер билину в полі, а молодий шибайголова не поживе довго без степену да коня, поляже в полі буйною головою, а тебе зоставить горювать з дітоньками! [Куліш, 2006, с. 264]. Над проблемою дівочої долі замислювалися і персонажі у творах Г. Квітки-Основ'яненко, Є. Гребінки.

Вперше у художньому творі зазначено, що ворогом жіночого щастя постають ревності чоловіка, що загрожують їй як вітальній цінності. Автор подає Орісю як абсолютну цінність для батька, показує її свободу, привілля у родині: Росла собі, як та квітка в городі. Повна да хороша на виду, маяла то сям, то там по господі, [...] походжала, як по меду бджілка, і всю госпуду звеселяла [Куліш 2006, с. 264]. Як і Є. Гребінка, П. Куліш звертає увагу на естетично-еротичний аспект дівочої краси, надаючи їй переваги над матеріальними цінностями: Золото не сяє так на дорогих перстнях, як сяють у воді й над водою їх білі ноги [Куліш, 2006, с. 267]. Образ дівчини П. Куліш розглядає у руслі синкретичних працінностей. Він широко використовує у творі сталі фольклорні вислови, трансформуючи народно-релігійні, християнські цінності та суспільні цінності. Письменник в оповіданні-ідилії говорить про часи гетьманщини, коли панував у суспільстві відносний спокій, протиставляючи ці часи національної самобутності своїй сучасності, це ж спостерігається і у творах Г. Квітки-Основ'яненка та Є. Гребінки. Милуючись своєю героїнею, автор зіставляє її то з квіткою, то з бджілкою, то з зорею, то з місяцем, то з сонцем [Куліш, 2006, с. 264].

З метою розвитку сюжету твору і показу особливостей світосприйняття Орісі автор використовує прийом сну. Сон, як і у народних казках, він називає предивним. Цей сон скеровує дії Орісі і спрямовує її назустріч долі. Слова покійної матері (Не довго вже тобі діувати: щодень благаю Господа милосердного, щоб послав тобі вірну дружину [Куліш, 2006, с. 264]) спонукають дівчину негайно готуватися до весілля. Віщий сон, образ покійної матері у сні, її слова, за народним повір'ям, мали доленосне значення. І Оріся не нехтує ними, дотримується звичаєвості і готує посаг. Автор звертає увагу на національну цінність дівчини як берегині української звичаєвості. Він подає детальний опис всього надбаного дівчиною за дівоцтва: ...Дівчата Орісині несуть сорочки, шитії рушники, настільники і всяке добро; наклали повен віз.... Це вказує на соціальний статус сотниківни і на одну з важливих ознак ідеалу української дівчини – працьовитість, а також на повагу до батьків. Та й сам віз був незвичайний, він постає як ознака історичної пам'яті про буремні часи. Це той віз, за яким старий козак Грива, який тепер оберігає найбільшу вітальну цінність сотника Таволги – доньку Орісю, її посаг, її дівчат, одбивавсь од ляхів або од татарви [Куліш, 2006, с. 265].

Головна героїня П. Куліша – дівчина надзвичайної вроди. Письменник, як і Г. Квітка-Основ'яненко, виокремлює її з-поміж інших дівчат, надаючи їй рис винятковості: ...Усі в стьожках да в квітках, – Оріся поміж ними, – і як мак у городі всі квіти закрашає [Куліш, 2006, с. 265]. Елементи національного вбрання акцентують на етнічній самоідентифікації героїні, шанування нею традицій. Це підкреслює національно-естетичну цінність дівчини. Автор використовує для підсилення враження гіперболізований розширений порівняльний зворот: І так як ясна зоря вночі покотиться, палаючи, по небу, так тая Оріся проїжджала широким лугом з своїми дівчатами [Куліш, 2006, с. 266].

Духовну цінність дівчини письменник вбачає у її прагненні до здобуття нових знань, зокрема етимологічних легенд. Таким чином автор цілком аргументовано вводить у оповідання легенду про Турову Кручу, яку розповідає старий Грива, охоронець старовини, стародавніх легенд.

У легенді П. Куліш знову звертає увагу на надзвичайну, чаруючу дівочу красу. Незвичайної краси дівчина випасала золоторогих турів і зустріла князя-мисливця, що заблукав у лісі: Бачить князь тих турів; тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина така, що усю пушу красою освітила. [...] Од неї так сяє, що й приступити не можна. [...] Вхопила його за серце тая чудовная краса. За незгоду дівчини бути його жоною, він постріляв усіх її турів, що перетворились на велике каміння, яке загатило річку Трубайло. Дівчина з горя прокляла князя: Потопив еси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пуші по всі вічні роки!.. [Куліш, 2006, с. 266]. Ця легенда акцентує на народних віруваннях у силу дівочого прокляття, коли дівчину кривдять. І це звучить у творі як застереження. Письменник осмислює дівчину, її красу у руслі синкретичних працінностей.

Іншу протилежну модель взаємостосунків між молодою парою подає П. Куліш у епізодах зустрічі Орісі з козаком. Дівчина наділена багатою уявою, вразлива, чутлива, знаходячись під враженням оповіді старого Гриви, сприйняла появу козака, як казкового князя. Це підкреслює автор описом віддзеркаленого у воді вершника: Показала на воду: дивляться дівчата, аж на Туровій Кручі князь на сивому коні... Увесь у кармазині, а з пояса золото аж капає. Письменник акцентує на поетичності природи своєї героїні. Та й розмова Гриви з козаком теж підкреслює, що козак дотримується морально-етичних норм, питаючи дорогу до Вітовців, де жила Оріся, і у мові використовує народнопоетичні формули вислову своїх намірів: Моя дорога – до чийогось порога, моя стежечка – до чийогось сердечка [Куліш, 2006, с. 267]. Так інакомовно говориться про пошуки нареченої, намір свататись, цього вимагав і давній мовний етикет українців.

Сильне враження справив козак на Орісю, тому і жаль їй було, сама не знає чом, що він їде свататись кудись. Проте автор пояснює причину такого психологічного стану своєї героїні, яка закохалась у козака з першого погляду: М'якше од воску дівоче серце. Тане воно від козацьких очей, як од сонця. Передає автор психологічний стан Орісі, коли вона побачила сивого коня

козака, що був на кручі, у своєму дворі. Її дівчата назвали його Орисиним судженням, саме тому гляне Орися, а в серці наче жалом запекло. Чи вона злякалась, чи вона зраділа, сама того не знала [Куліш 2006, с. 268]. Ці рядки підтверджують, що П. Куліш осмислює образ Орисі у руслі гедоністичних, чутливо-емоційних та екзистенційних цінностей.

Автор зосереджує увагу і на сприйнятті козаком дівчини як естетичної та вітальної цінності: Повен віз дівчат у квітках да в намистах, – Орися як сонце поміж ними!. Миргородський осавуленко, як зазначає автор, отаман у своїй сотні, хорошого й багатого роду дитина [Куліш, 2006, с. 268]. Цим твердженням він проводить думку про рівність майнову, соціальну і зовнішню між майбутнім подружжям. І розглядає письменник це як запоруку сімейного щастя. Він подає власну концепцію ідеальної дівчини, ідеального юнака, які здатні створити ідеальну родину. Ці образи письменник розглядає крізь призму патріархальних цінностей.

Як і Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, зображуючи Орисю, вдається до порівнянь, в народному дусі поетизуючи її образ: Війшла в світлицю червона, як калина... Бачив я Орисю саме перед весіллям; хороша була, як квіточка. [...] Ще стала краща замужем, і дитина в неї, як божа зірочка. Автор висловлює бажання змалювати її портрет як еталон естетичної і сімейної цінності, піднімаючи до рівня образу Божої Матері, зазначивши: Се божа слава, а не молодиця! [Куліш, 2006, с. 268]. Як і у Г. Квітки-Основ'яненка, мова твору при зображенні дівчини насичена риторичними конструкціями, емоційно піднесена.

Образ дівчини як носій позитивного начала в оповіданні П. Куліша, як і у Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, М. Шашкевича, М. Устияновича, являв собою національну модель духовної особистості, у якій простежується високе призначення людини в особистому, родинному, громадському та суспільному житті. Особлива увага звертається на її вроду, якою вона прославляє себе, свій рід, усю Україну, на її думки, світовідчуття, вважаючи, що краса однаковою мірою хвилює як людей добродійних та високодуховних, так і бездуховних, нікчемних та злотворних, тому важливо жіночі прагнення та бажання спрямувати на добро, щоб на догоду красуні у суспільстві

процвітало добротворення. Такої ж позиції дотримувались і вище згадані письменники-просвітителі. П. Куліш, як і митці цієї епохи, піднесено описує красу дівчини. Дівоча краса постає як естетична, гедоністична та національна цінність, вона обрамлена ореолом національного вбрання та прикрас, що надає образу виняткового фольклорно-етнографічного наповнення. Письменники-гуманісти в цей час згідно філософії серця поетизували образ дівчини, наділяли його шляхетними рисами, вважаючи їх найважливішими духовними цінностями, а почуття кохання у їх творах поставало як вияв благородства душі, багатства духовного світу особистості, природності існування. Домінантну роль для П. Куліша, як і для письменників-просвітителів, у духовному житті суспільства відігравали морально-етичні цінності. Саме в їх аспекті розглядалися дівочі образи з виразними акцентами на їх багатьох чеснотах, позитивних рисах характеру, що в сукупності давали уявлення про ідеал. Перш за все, зверталась увага на шанобливе ставлення до батьків, що поставало як важлива народно-релігійна та християнська цінність. Саме такою люблячою і слухняною донькою була Оріся.

Образ Орісі, як і дівочі образи письменників-просвітителів, давав можливість відчувати велич духовно багатой, морально досконалої особистості. Позитивні дівочі образи спростовували псевдоцінності панівних верств та таких здеморалізованих елементів, як Евжені (Шельменко-денщик Г. Квітки-Основ'яненка), Юлія (Доктор Є. Гребінки). Образи морально здорових дівчат виписано відповідно до синкретичних працінностей нашого народу. Проростаючи з народнопісенного ідеалу, дівочий образ поставав в українській літературі цих років в ореолі прекрасного, виявлявся, перш за все, у зовнішній красі, яка була проявом краси духовної. Цим образам також протиставлялися образи дівчат демонічної вроди та демонічної вдачі такі, як Стеха (Назар Стодоля) Т. Шевченка, Юлія (Доктор) Є. Гребінки, які постають своєрідним виплодом антигуманного суспільства, де процвітає дволикість, лицемірство, підступність, злоторення.

Зображуючи позитивні образи жінок і дівчат, письменники першої половини XIX століття прагнули подати ідеал, виходячи з умов тогочасної дійсності або недавнього минулого – часів

Гетьманщини, розглядаючи його в загальнолюдському та національному полі духовних цінностей, що охоплювало не лише селянський прошарок, представницями якого була більшість героїнь Г. Квітки-Основ'яненка, а й сотниківна Орися П. Куліша. В оповіданні Орися автор основну увагу зосереджував на образі патріархальної дівчини і патріархальних цінностях. Самі духовні цінності за часів П. Куліша стають своєрідним критерієм оцінки найбільш важливих складових характеру дівочих образів. Вони акцентують прямо чи опосередковано на домінантах ментальності та на національній антропологічній концепції письменників першої половини ХІХ ст. Ієрархія духовних цінностей особливо виразно постає в авторській інтерпретації дівочого образу в руслі системи духовних цінностей.

Подвижницька діяльність П. Куліша і письменників цієї доби щодо утвердження системи духовних цінностей у свідомості сучасників була зумовлена тим, що негативні явища, соціальні й моральні вади, антигуманність та бездуховність стримували суспільний прогрес. Однією з ознак високої духовності творів українських письменників цього періоду вважалося правдиве відображення життя, акцентування на позитивних началах жіночої вдачі. Домінантним фактором поставала наявність чистого, щирого серця, що прагне добра й щастя. Це тісно було пов'язане з філософією серця, християнською всеперемагаючою любов'ю до ближнього, з чутливістю, витонченістю жіночої натури, що виразно виявилось у яскравих образах. Чесноти ж жіночих характерів, провідні ознаки їхньої добродійної вдачі – своєрідна канва авторського ідеалу, що є вершиною в системі духовних цінностей. П. Куліш і письменники його доби намагалися розв'язати проблему національного характеру, що була актуальною для української літератури цього періоду, а системою дівочих та жіночих образів – носіїв ментальності, кращих рис особистості, що тяжіла до національного ідеалу, спонукали до національної ідентифікації сучасника.

Образ Орисі виписаний в руслі національних, синкретичних працінностей, загальнолюдських, гуманістичних, морально-етичних духовних цінностей, через призму яких може розглядатися дівочий чи жіночий образ інших епох. Тому

дослідження дівочого чи жіночого образу в системі духовних цінностей залишається важливим і актуальним як один із феноменів самоідентифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Голомб Л. Духовно-ціннісні орієнтації в художньому мисленні Лесі Українки-лірика / Л. Голомб // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту.* – 2008. – Вип. 19. – С. 44–50.

Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. / І. Денисюк. – К., 1981. – 216 с.

Івашків В. Оріся П. Куліша в контексті творчих пошуків письменника 1840-х років / В. Івашків // *Слово і час.* – 2004. – № 5. – С. 3–17.

Івашків В. Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша / В. Івашків. – Л., 2009. – 447 с.

Куліш П. Оріся / П. Куліш // *Українська література XIX століття : хрестоматія / упоряд. Н. М. Гаєвська.* – К., 2006. – С. 264–268.

Лімборський І. Сентименталізм в українській літературі / І. Лімборський. – Черкаси, 2009. – 148 с.

7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К., 2007. – Т. 1. – С. 608.

Сюй Ліша. Образ жінки у малій прозі Пантелеймона Куліша / Ліша Сюй // *Укр. літературознавство.* – 2013. – Вип. 77. – С. 176–184.

Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель : у 2 т. / Є. Нахлік. – К., 2007. – Т. 2. – 462 с.

Нахлік Є. Українська романтична проза 20–60-х років XIX століття / Є. Нахлік. – К., 1988. – 318 с.

Панченко Л. Цінність як філософська інтенція буття людини / Л. Панченко // *Вища освіта України.* – 2002. – № 4. – С. 33–37.

Сергеева В. Про роль духовного катарсису у формуванні загальнолюдських цінностей / В. Сергеева // *Педагогіка і психологія.* – 2002. – № 4. – С. 13–19.

Сізова К. Дві Орісі: семантичні паралелі та зв'язок із фольклорною традицією / К. Сізова // *Слово і час.* – 2007. – № 7. – С. 83–86.

Скуратівський Л. Питання духовності як філософська та методична проблема / Л. Скуратівський // *Укр. мова і л-ра в шк.* – 2004. – № 5. – С. 5–7.

Стасевська О. Духовні цінності і соціокультурна ідентичність: проблема взаємообумовленості / О. Стасевська // *Вісн. Нац. ун-ту Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія.* – 2016. – № 4 (31). – С. 113–122.

Сулима-Блохина О. Квітка і Куліш – основоположники української новели / О. Сулима-Блохина // *Вибране. Поезії. Новелістика. Наукові та публіцистичні розвідки / О. Сулима-Блохина.* – К., 1995. – 286 с.

Шалацька Г. Жіночий образ у системі духовних цінностей української прози та драматургії першої половини XIX ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Г. Шалацька. – Х., 2012. – 243 с.

Яценко М. Романтизм / М. Яценко // *Історія української літератури XIX ст. / за ред. М. Т. Яценка : у 3 кн.* – К., 1995. – Кн. 1. – С. 240–312.

REFERENCES

- Holomb L. Dukhovno-tsinnisni oriiantatsii v khudozhnomu myslenni Lesi Ukrainky-liryka / L. Holomb // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. – 2008. – Vyp. 19. – S. 44–50.
- Denysiuk I. Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – poch. XX st. / I. Denysiuk. – Kyiv, 1981. – 216 s.
- Ivashkiv V. Orysia P. Kulisha v konteksti tvorchykh poshukiv pysmennyka 1840-kh r. / V. Ivashkiv // *Slovo i Chas*. – 2004. – № 5. – S. 3–17.
- Ivashkiv V. Khudozhnia, literaturoznavcha i folklorystychna paradyhma rannoi tvorchosti Panteleimona Kulisha / V. Ivashkiv. – Lviv, 2009. – 447 s.
- Kulish P. Orysia / P. Kulish // *Ukrainska literatura XIX stolittia : khrestomatiiia / uporiad. N. M. Haievska*. – Kyiv, 2006. S. 264–268.
- Limborskyi I. Sentymentalizm v ukrainskii literaturi / I. Limborskyi. – Cherkasy, 2009. – 148 s.
- Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2 t. / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. – Kyiv, 2007. – T. 1. – 608 s.
- Lisha Siui. Obraz zhinky u malii prozi Panteleimona Kulisha / Siui Lisha // *Ukrainske literaturoznavstvo*. – 2013. – Vyp. 77. – S. 176–184.
- Nakhlik Ye. Panteleimon Kulish: osobystist, pysmennyk, myslytel : u 2 t. / Ye Nakhlik. – Kyiv, 2007. – T. 2. – 462 s.
- Nakhlik Ye. Ukrainska romantychna proza 20–60-kh rokiv XIX st. / Ye Nakhlik. – Kyiv, 1988. 318 s.
- Panchenko L. Tsinnist yak filosofska intentsiia buttia liudyny / L. Panchenko // *Vyshcha osvita Ukrainy*. – 2002. – № 4. S. 33–37.
- Serheieva V. Pro rol dukhovnoho katarsysu u formuvanni zahalnoлюдьskyykh tsinnosteii / V. Serheieva // *Pedahohika i psykhohohiia*. – 2002. – № 4. – S. 13–19.
- Sizova K. Dvi Orysi: semantychni paraleli ta zviazok iz folklornoiu tradytsiieiu / K. Sizova // *Slovo i Chas*. – 2007. – № 7. – S. 83–86.
- Skurativskyi L. Pytannia dukhovnosti yak filosofska ta metodychna problema / L. Skurativskyi // *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. – 2004. – № 5. – S. 5–7.
- Stasevska O. Dukhovni tsinnosti i sotsiokulturna identychnist: problema vzaiemoobumovenosti / O. Stasevska // *Visnyk Natsionalnoho universytetu Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*. – 2016. – № 4 (31). – S. 113–122.
- Sulyma-Blokhyna O. Kvitka i Kulish – osnovopolozhnyky ukrainskoi novely / O. Sulyma-Blokhyna // *Vybrane. Poezii. Novelistyka. Naukovi ta Publitsystychni Rozvidky* / O. Sulyma-Blokhyna. – Kyiv, 1995. – 286 s.
- Shalatska H. Zhinochyi obraz u systemi dukhovnykh tsinnosteii ukrainskoi prozy ta dramaturhii pershoi polovyny XIX st. : dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01 / H. Shalatska. – Kharkiv, 2012. – 243 s.
- Yatsenko M. Romantyzm / M. Yatsenko // *Istoriia ukrainskoi literatury XIX st. : u 3 kn. / za red. M. T. Yatsenka*. – Kyiv, 1995. – Kn. 1. – S. 240–312.

Стаття надійшла до редакції 25.10.19.

L. B. Striuk, PhD., Prof.,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih,
G. M. Shalatska, PhD, Associate. Prof.,
Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih

COMPREHENSION OF THE GIRL CHARACTER THROUGH A SPIRITUAL VALUES SYSTEM IN ORISYA BY P. KULISH

The article describes a tentative system of spiritual values synthesized on the basis of scientific works on philosophy, literary criticism, psychology and pedagogy in which following leading vectors were identified: syncretic values; eternal values; absolute values; human values; folk-religious values; Christian values; aesthetic values; ethical values; humanistic values; individual values; social values; cultural values; existential values; cognitive and intellectual values; strong-willed values; sensory-emotional values; hedonistic values; family values; vital values; social values; utilitarian values; valeological and ecological values. The features of the writer's comprehension of the patriarchal girl character through the prism of the spiritual values system in Orisya are investigated. The author's main approaches for artistic modeling of a positive character are defined.

Keywords: spiritual, values system, girl character, ideal, author position, character modeling.

УДК 821.161.2.09 Куліш

М. М. Сулима, д-р філол. наук, чл.-кор. НАН України,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ТЕМА СЛІПЦЯ У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Ідеться про тему сліпця в українській літературі, витоки якої губляться у XII–XVIII ст., а розвиток і поглиблення спостерігається у творчості Т. Шевченка, П. Куліша, Д. Мордовця, О. Кобилянської, Лесі Українки, В. Короленка, Г. Ващенко, Олени Пчілки та М. Бажана.

Ключові слова: сліпечь, Божий чоловік, кобзар, кобзарський побут, сліпота фізична й духовна.

Тема сліпця досить поширена у світовому культурному просторі. Важливе місце вона посідає і в українській культурі, зокрема і в літературі. Ще Нестор Літописець описав осліплення в 1097 р. Василька Ростиславовича за наказом Святополка Ізяславовича. Опис сліпця є й у вірші Климентія Зіновієва, українського поета кінця XVII – початку XVIII ст., О старцях, де